

Harangi-Tóth Zoltán százados:

A FELDERÍTŐ TÖRZSMUNKA ALKALMAZHATÓSÁGA A HADTÖRTÉNETI KUTATÁSOKBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Napjaink gyorsan változó világában a katonai műveletek tervezése során a törzsek újszerű kihívásokkal találkoztak. Ezekre válaszul a felderítő törzsmunka szerepe fölértékelődött, mert a műveletek tervezése és végrehajtása során alkalmazott elemző eljárások a harc minden fontos katonai, polgári és földrajzi-meteorológia aspektusát teljeskörűen érintik. Ezek a szempontok a hadtörténeti kutatásoknak is ugyanúgy tárgyát képezik, így a harcmező felderítőértékelésének a törzsmunka részeként végzett univerzális, térben és időben nem kötött lépései akár a múltbéli, harcászati-hadműveleti szintű összecsapások vizsgálatában is felhasználhatók lehetnek. A módszer kétségtelen előnye, hogy a felkészült felderítő törzstiszt egy térkép, szervezeti felépítések és a doktrínák ismeretében mintegy visszamenőlegesen modellezni tudja azokat a harcmezőn bekövetkezett legvalószínűbb eseményeket, amelyekre esetleg más forrásból következtetni nem lehet. Az eredmények pontosságát természetesen befolyásolja, hogy az adott összecsapásról milyen részletes források állnak rendelkezésre, így a módszer leginkább a hagyományos hadtörténeti kutatások kiegészítésére alkalmazható. Jelen tanulmány az elemző-értékelő eljárás felhasználási lehetőségeit és annak korlátait tárgyalja.

KULCSSZAVAK: hadtörténet jelenkori kihívásai, komplex értékelés, harcmező felderítő előkészítése, új kiegészítő módszer, harcászati-hadműveleti szint

BEVEZETŐ

A nemzetközi trendeknek megfelelően, a korábban szinte kizárólag hivatásos katonák által művelt tudományág területén hazánkban is megjelentek az elsődlegesen civil végzettségű hadtörténészek, és elkezdték a kutatásokat történeti-elméleti irányba elmozdítani. A hadtörténelem az új igényeknek és kihívásoknak megfelelően átalakult, és manapság már nem pusztán a katonai vezetők életével, összecsapások történetével foglalkozó tudományág lett, hanem egy komplex, az eseményeket a társadalmi hatásaiakon keresztül, történelmi távlatokból vizsgáló diszciplína. A módszertant illetően azonban nem következett be az új igényeket kielégítő, gyökeres változás. Napjaink hadtörténelmi kutatásait azonban még ezek mellett is gyakran éri az a vád, hogy a hagyományos történettudományokhoz képest szűk az érdeklődési területe és csak az alakulatok, a csaták, a haditechnika története érdekli, és a háborús eseményeket nem helyezi el kontextusban, nem mutatja be azok kapcsolatát a társadalommal, gazdasággal; bizonyos értelemben a kutatott témák a „levegőben lógnak”. Az elmúlt évtizedekben egy újfajta hadtörténetírás nyert tért, mely inkább a harcok vetületét, környezetükre és az egyes katonákra, a társadalom bizonyos rétegeire gyakorolt hatásukat

kutatója,¹ míg a diszciplínára korábban jellemző éles elhatárolódás, zárkózottság eltűnt. Hazánkban ezzel párhuzamosan a korábban szinte kizárólag csak hivatásos katonák által művelt tudományterületre is beléptek a polgári végzettségű kutatók; e folyamat hatására a főleg a harc eljárások mélyebb ismeretéből és gyakorlati tapasztalatából adódó, helyenként túl száraz szakmaiság feloldódott, cserébe „emberarcúbb” lett a hadtörténet, és a népszerűsége is nőni kezdett a civil olvasók körében.²

A hadtörténeti kutatás sajátossága, hogy a középpontjában a harc megvívása és a szervezett erőszakra való felkészülés áll; vizsgálatához egyszerre használható fel a hadtudomány és a történettudomány eszköztára. Szinte csak a kutató személye, előképzettsége határozza meg azt, hogy tudományos munkája során a kettő közül melyik diszciplína módszertanához nyúl nagyobb részben.³

A bizonyos értelemben nemzetközi hatásra beinduló folyamatok a korábban sokkal gyakorlatiasabb hadtörténetírásba is „behozták” az irányzataiban egyre inkább elméletiessé váló történetírás problémáit.⁴ Véleményem szerint, mivel egy multidiszciplináris tudományágról beszélünk, ha az egyik oldal nem tud választ adni a kérdésekre a saját módszertanával, célszerű ezekben az esetekben a másikat figyelembe venni, jelen esetben a hadtudományét. Ez természetesen feltételezi, hogy a hadtörténelemmel foglalkozó kutató legalább ugyanannyira jártas mind a történet-, mind a hadtudomány eljárásainak ismeretében, ezáltal képes kiválasztani egy problémakör megoldásához a legjobb módszert, bármelyik területhez is tartozzon. Mindezek mellett úgy látom, hogy az inkább a hadtudomány területén jártas kutatók nem törekedtek az újabb katonai-gyakorlati tapasztalatokból, eljárásokból származó ismeretek megismerésére, azok hadtörténeti kutatásokban történő felhasználhatóságának vizsgálatára.

A két véglet között azonban még mindig nehéz egy olyan középutat találni, amely a hadieseményeket az elvárható szakszerűséggel ábrázolja, de anélkül, hogy kiragadná az azt körülvevő fizikai, társadalmi és történeti környezetéből – emellett az érdeklődő civil olvasó számára is kellően érthető, ezáltal élvezetes tud maradni. Érdemes tehát egy olyan kutatási szempontrendszert kialakítani, amely minden jellemzőt egyszerre, sajátos céljainak megfelelő súllyal vesz figyelembe. A katonai műveletek tervezése során, azok jellegének megváltozása miatt, a törzsek szintén ehhez hasonló komplex problémakörrel találkoztak, így lehetséges, hogy az általuk adott válaszok iránymutatók lehetnek a hadtörténeti kutatások milyenségének meghatározásában is.

Napjaink katonai műveletei már nem elhagyott csatatereken, mindentől és mindenkitől távol zajlanak, hanem településeken, a polgári lakosság közvetlen közelében, ezért azok megtervezése során egyre fontosabb tényező a harcok civilekre gyakorolt hatásának vizs-

¹ Veszprémy László: A helyét kereső hadtörténetírás. Nemzetközi és hazai tapasztalatok. Aetas, 2010, 4. szám 28–38., 29.

² Orosz Zoltán: A Magyar Honvédség kutatóhelyeinél folyó tudományos tevékenység 2014–2015-ben. Hadtudományi Szemle, 2015. VIII. évfolyam, 4. szám, 178–191. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00029/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_04_178-191.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 12. 28.)

³ Szántó Mihály: A hadtörténelem tanulmányozásának buktatói. Hadtudomány, 1997. 1. szám, 69–75., 69.

⁴ Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. Hadtörténelmi Közlemények, 2006 1. szám, 121–133., vagy úó: A csatatörténettől a történelem terhéig. Hadtörténelmi Közlemények, 2007. 2. szám, 687–693. A hadtörténetírás körül kialakult heves vitát követő elmúlt tíz évben sem történt érdemi változás a hadtörténetírás módszertanában (a vita elsődlegesen a források szavahihetőségének, vizsgálatának kérdéseiről szólt). A korszakokonként rendelkezésre álló források minősége és mennyisége változó; a modern, állandó hadseregek például kifejezetten bürokratikus intézmények, így nagy mennyiségű, jellemzően objektív szempontok alapján összeállított iratmennyiséget produkálnak.

gálata. A katonai műveletek előkészítése során elsősorban a felderítő törzsmunkában egyre hangsúlyosabban jelenik meg ennek a faktornak az előzetes elemzése: a lakosság összetétele, viszonya a saját és ellenséges erőkhöz, majd ezek változása a műveletek előrehaladtával mind kockázati tényezők, amelyeket a tervezés és újratervezés során folyamatosan figyelembe kell venni.⁵

A felderítő törzsmunkát tehát felépítésében, szempontrendszerének kialakításában lehet a hadtörténeti kutatás során iránymutatásként figyelembe venni. Egyfajta nézőpontformáló, az általános kép kialakításában segítő, elemző-értékelő módszerként jelenthet segítséget, de ezen túl is vannak konkrét, gyakorlatban felhasználható elemei. A harcászati, esetleg hadműveleti szintű összecsapások tervezése során napjainkban a felderítő törzstisztnék már a NATO-ban, így hazánkban is a döntéshozatali folyamat⁶ részeként kell elkészíteni a harcmező felderítőértékelését,⁷ és ennek során különös hangsúlyt fektet a hadtörténeti kutatások tárgyát is képező témákra. Ilyenek lehetnek a terep és az infrastruktúra értékelése, az ellenség felépítése és doktrínája, felszerelése, nagy értékű céljai, erősségei és gyengeségei, valamint a harcterület lakosságának összetétele, hozzáállása a felek tevékenységéhez – egyetlen nyilvánvaló különbség, hogy míg a törzstiszt a jelen/jövő adatainak és a várható tevékenységek elemzésével foglalkozik, addig a hadtörténész a múltban bekövetkezett, már ismert végkimenetelű eseményeket dolgoz fel.

A HARCMEZŐ FELDERÍTŐ ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS A HADTÖRTÉNET

Had történeti kutatásokhoz a harcászati szintű felderítő elemző-értékelő eljárásokat két ponton lehet különösen jól felhasználni. Egyfelől a kutatás általános vizsgálódásának tárgyát segíthet kijelölni, és a szempontrendszer felépítésében adhat támpontot, másfelől a konkrét műveletek vizsgálatakor, a sokszor elhanyagolt terepértékelés elvégzéséhez nyújthat segítséget.

A kutatás során szükség van egy átfogó kép kialakítására, mely szerint a megszerzett adatokat rendszerezni, elemezni, majd értékelni lehet – erre jelenthetnek alternatívát a harcmező felderítőértékelésének lépései. Maga az eljárás a katonai döntéshozatali folyamat egyik legfontosabb lépése, amelyben a harcászati alegység (zászlóalj–dandár) felderítő-törzse kapja a legnagyobb szerepet. Az egész tervezési folyamat, ezen belül is a harcmező

⁵ Ennek elemzésére és a lehetséges kockázati tényezők feltárására szolgál a NATO-ban is széles körben alkalmazott ún. ASCOPE–PMESII-mátrix. Ez a két angol mozaikszó az Areas, Structures, Capabilities, Organizations, People, Events (ASCOPE) és a Political, Military/Police, Economic, Social, Infrastructure, Information (PMESII) rövidítéseiből áll, és alkalmas egy jól behatárolt terület viszonyainak rövid távú vizsgálatára.

⁶ Military Decision Making Process (MDMP) – az amerikai szárazföldi haderő (US ARMY) katonai művelettervezési eljárásának elnevezése. Komplex folyamat, amelyet a törzsfőnök vezetésével és a teljes törzs bevonásával, az egyes szaktisztek viszonylagos nagy önállóság mellett végeznek. Lényege, hogy a folyamat eredményeként a parancsnok számára több cselekvési vázlatot készítsenek elő, amelyekből így csak a legmegfelelőbbet kell kiválasztania, ezáltal tehermentesítik a döntés-előkészítés nagy része alól. Az 1980-as évektől a tervezés meghatározó eljárása, amelyet folyamatosan fejlesztenek és a legújabb kihívásokhoz illesztnek.

⁷ A harcmező felderítőértékelése – Intelligence Preparation of the Battlefield, IPB. Az angol eredeti elnevezés rövidítése a hazai szakmai nyelvzetben is széleskörűen elterjedt. Az eljárás tulajdonképpen a terep, az ellenség, a civil környezet és az időjárás saját erőkre és műveletekre gyakorolt hatásának folyamatos, nagy részletességű értékelését jelenti. Bár az IPB során általában csak az egyik fél (az ellenség) részletes vizsgálata történik meg, a hadtörténeti kutatások szempontjából ez nem jelentős; az eljárás ugyanúgy alkalmazható bármennyi, az összecsapásban részt vevő félre, amennyiben a szükséges adatok rendelkezésre állnak. Ez alapján tehát a módszer tulajdonképpen univerzálisan alkalmazható, így akár a múltban bekövetkezett események rekonstruálására is.

felderítőértékelését (Intelligence Preparation of the Battlefield – IPB) elvégzők legfontosabb feladata, hogy a lehető legnagyobb mennyiségű információt gyűjtsék be a várható harctevékenységi területről, és azokat értékelve segítsék a parancsnok döntéshozatalát (a felderítőrésztleg különösen nagy hangsúlyt fektet a járhatóság, a környezet és a lakosság, valamint az ellenség vizsgálatára és értékelésére). A lényeg, hogy a parancsnok számára az ellenség várható tevékenységét a lehető legjobban felvázolják, azt elhelyezve a terepen és a környezetben, kiemelve minden egyes elem előnyös és hátrányos részleteit. Ezáltal egy olyan értékelőképesség alakul ki, amely a hadtörténeti kutatásokban is felhasználható – mind maga a készség, amellyel az elemző „felépíti” a szemben álló feleket, mind pedig maguk a lépések, amelyek során bemutatja a környezetet, amely a tulajdonképpeni harcok színtere volt.

A NATO tagjaként a Magyar Honvédség jelenleg az amerikai szárazföldi haderő (US ARMY) és részben a tengerészgyalogság (USMC) által is használt felderítőeljárásokat vette át. A zászlóalj és dandár törzsmunkáját az MH Törzsszolgálati szakutasítás⁸ alapján végzik, de a gyakorlatban a nemzetközi együttműködések során általában a különböző kiadású amerikai Battle Staff SMARTbookok (a törzsmunkát segítő digitális kiadványok) jelentik a tervezés alapját. Jelenleg a 2012-es (felújított) 4. kiadás⁹ a legelterjedtebb, jelen tanulmányhoz is ezt használtam fel. A szóban forgó kiadás a felderítő törzsmunka alapjait a 2009-es FM 2-01.3/MCRP 2-3A¹⁰ szabályzatból vette át. Mindkettőnek van már frissebb verziója (általánosságban elmondható, hogy a COIN¹¹-műveletek és a környezet elemzése egyre nagyobb hangsúlyt kap az újabb szabályzatokban, amelyekben ezzel párhuzamban az IPB lépéseit is újraértelmezik), de elterjedtségük még nem éri el a korábbi kiadások szintjét, így a törzsmunka végrehajtása is részben a korábbi kiadások alapján történik – így hazai ismertségük, elterjedtségük miatt ezek felhasználása mellett döntöttem.

Az IPB mint hadtörténeti kutatásokat kiegészítő módszer kiválasztását az indokolta a többi felderítőeljárás közül, hogy a magasabb, hadművelleti, de inkább hadászati szintű elemzések¹² már a komplex, akár egész országokra kiterjedő diplomáciai, politikai-gazdasági mutatók mélyebb elemzésére koncentrálnak – sokkal kevésbé a terep, és a harcmező összefüggéseinek részletes vizsgálatára. Jelenleg az egyes katonai műveletek hadtörténeti vizsgálata nem indokolja a magasabb szintű felderítő törzsmunka alkalmazását – a modern korig a harcmező nagysága ritkán haladta meg méretében napjaink összefegyvernemi dandárjainak tevékenységi területét.

A művelet- és eseménytörténeti szakmunkák leginkább a rendelkezésre álló levéltári anyagok feldolgozására koncentrálnak, de az eljárásokat, a szemben álló erők harcrendjét, a technikai eszközökkel való ellátottságára vonatkozó információkat sokszor egyáltalán nem, vagy csak hiányosan illesztik hozzá az adott harcmező sajátosságaihoz, azaz elmarad a terep kellő részletességű értékelése. A földrajzi tér nagyban meghatározza a harccselekmények kimenetelét és jellegét, valamint olyan, látszólag a rendelkezésre álló előzetes információk-

⁸ Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szakutasítás. MH., 2013.

⁹ The Battle Staff SMARTbook. Guide to Designing, Planning & Conducting Military Operations. Fourth, Revised Edition. Lightning Press, Lakeland, 2012. (Továbbiakban: SMARTbook.)

¹⁰ FM 2-01.3/MCRP 2-3A. Intelligence Preparation of the Battlefield/Battlespace. 2009. A US ARMY és a USMC zászlóalj/dandárszintű felderítőtörzsei, az S-2/G-2 részlegek számára kiadott szakutasítás, amely az IPB végrehajtásának célját, lépéseit, fontos elemeit határozza meg. 2014-ig volt érvényben, ezután váltotta föl az ATP 2-01.3/MCRP 2-3A.

¹¹ Counter-Insurgency (COIN). A felkelés elleni műveletek összefoglaló angol neve.

¹² JP 2-01.3, Joint Intelligence Preparation of the Operational Environment, 2014. A hadszíntér felderítő előkészítése, amely már összhaderőnemi szintű kiadvány.

ból nem kikövetkeztethető tevékenységre kényszeríti a parancsnokokat, amelyeket a terep részletes elemzése nélkül szinte lehetetlen értelmezni és visszafejteni. A rendelkezésre álló nagyszámú térkép ezt a munkát hatékonyan segíti – különösen a modern kortól kezdve állnak rendelkezésre részletes katonai térképészeti, sőt légi- és műholdképi dokumentumok¹³ is, amelyek a korszerű térinformatikai módszerek segítségével könnyen feldolgozhatók.¹⁴ A terep földrajzi elemzését ezekkel az informatikai eljárásokkal el lehet végezni, de a tényleges, katonai értékelésében a térinformatika nem jelent megoldást, ahhoz az IPB vonatkozó lépései adnak világos útmutatást.

Ezek alapján tehát látható, hogy az IPB mint a hadtörténet harcászati-hadműveleti szintű összecsapásainak kutatását támogató univerzális módszer ténylegesen kettős felhasználású lehet. Egyfelől egy eljárás, amelynek lépéseit végigkövetve teljeskörűen elemezni lehet az egyes összecsapások aspektusait, míg másfelől a kutatásokban általában elhanyagolt terep-értékelő munkát és az infrastruktúra vizsgálatát, értékelését lehet vele elvégezni.

A HARCMEZŐ FELDERÍTŐ ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK LÉPÉSEI

Az IPB elsődlegesen egyfajta tájékoztatóként használható fel; lépéseinek végigkövetése egy keretet ad, amely biztosítja, hogy a vizsgált esemény teljeskörűen, kellő kontextusban legyen feldolgozva. A hadtörténeti kutatások során is szükség van egyfajta vázra, amely alapján a vizsgálódás a lehető legszélesebb körre terjed ki. A felderítőelemzés lépéseinek szem előtt tartásával elkerülhető, hogy bármilyen tényező kimaradjon, és ennek következtében a hadtörténész esetlegesen téves következtetéseket vonjon le. Ugyanakkor megmutatja, hogy mik azok a hiányos részek, amelyek megismerésére a kutatónak még figyelmet kell fordítania.

Az IPB folyamata négy fő lépésből¹⁵ és számtalan allépésből áll, amelyek mind egy részinformációra, a nagy kép egy mozaikjának megismerésére koncentrálnak. A kidolgozást a felderítőrészlegek a törzs többi elemével együttműködve hajtják végre, és az egyes lépések végén általában valamilyen produktum készül; ez lehet egy fólia a térképre, egy táblázat, grafikon vagy bármi más, amely összefoglalja az adott részfolyamat eredményeit. Ezek összegzése vagy egybevetése során keletkezik az az egységes és összefüggő, értékelt adatmennyiség, amely a folyamat végterméke, és tartalmazza azokat az információkat, amelyekre a parancsnoknak és a törzs többi részlegének szüksége lehet. A hadtörténészek számára elsődlegesen inkább a folyamat felépítése és az értékelések végrehajtásának módszertana lehet érdekes. Egyes lépések természetesen olyan kérdéskörhöz kapcsolódnak, amelyek a jövőbeni műveletek megvívása szempontjából jelentősek, így kevésbé lehetnek informatívak a kutató számára, ezért ezek ismertetésétől eltekintek.

Az IPB-folyamat első lépéseként a felderítőtiszt a környezet vizsgálatát végzi el, amelyben a műveleteket az alegységek és egységek végrehajtják. Ennek során elemzi azt a földrajzi

¹³ Hazánkban a Hadtörténeti Intézet és Múzeum épületében található Hadtörténeti Térképtár kezeli a történelmi Magyarországgal kapcsolatos civil és katonai térképi anyagok, valamint a légi fotók jelentős részét (bizonyos hányaduk kizárólag csak a helyszínen kutatható). A műholdképek ezzel szemben hozzáférhetők ingyenes internetes szolgáltatásokon (pl. Google Maps) keresztül is.

¹⁴ Juhász Attila: Hadtörténeti folyamatok rekonstrukciója távérzékelés és térinformatika segítségével. PhD-értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőmérnöki Kar, 2008.

¹⁵ Az első a környezet vizsgálata révén átfogó kép kialakítása, a második a terep és hatásainak értékelése, a harmadik az ellenség képességeit és a szervezeti felépítését elemzi, míg a negyedik a cselekvési vázlatokkal foglalkozik.

teret, amely az adott kötelék tevékenységi területe lesz (Area of Operations – AO)¹⁶ (a hadtörténészeknek ezek az adatok szükségesek lehetnek, mert az adott alegységek fizikai elhelyezkedésének ismerete fontos egy művelet vagy összecsapás rekonstruálása szempontjából). A végrehajtandó műveletek környezetének vizsgálatát is ekkor végzi el a felderítő törzstiszt; a legfőbb karakterisztikák vizsgálata során a földrajzi és időjárás viszonyok nagy vonalakban történő érintése mellett inkább a lakosságra, a demográfiai, társadalmi viszonyokra, épített infrastruktúrára, közlekedéshálózatra koncentrál. Ilyenkor a vallási, etnikai, törzsi, de akár bandaszintű csoportok beazonosítása, a köztük lévő kapcsolatok, esetleges gazdasági viszonyaik leképezése is fontos lehet. Emellett természetesen a lakosságnak a katonai erők irányába tanúsított magatartása, az esetleges irreguláris erők jelenléte is fontos tényező; ezeket is a környezet jellemzőinek meghatározásakor kell tisztázni. Ezek az adatok a hadtörténész számára nagyon beszédesebbek, és segítenek a műveletek kontextusának meghatározásában. Célszerű az összecsapásokban részt vevő összes fél szempontjából végighaladni ezeken a lépéseken, így biztosítható, hogy a kutató nem mulaszt el semmilyen fontos történelmi tény, részletet, ugyanakkor segít azonosítani azokat a pontokat, ahol további információgyűjtésre van szükség.

A lépés sikeres végrehajtása kellő mélységű ismeretet követel meg: az adott kor adott földrajzi térségének értékelését valószínűleg csak a történettudomány más tudományterületein (történeti szociológia, gazdaságtörténet, közlekedéstörténet stb.) végzett kutatások eredményeinek felhasználásával vagy saját további vizsgálódásokkal lehet biztosítani. Az IPB első lépésének végrehajtásával a harcban részt vevő felek alakulatainak fizikai térben való elhelyezése, céljaik, lehetőségeinek azonosítása történik meg, továbbá sor kerül ezek viszonyítására a környezet polgári lakosságához, valamint a felek egymás felé tanúsított magatartásának, kölcsönhatásának beazonosítására. A hadtörténeti munkák elkészítése során ezt a lépést gyakran adatok vagy idő hiányában kihagyják, amennyiben mégsem, akkor sajnálatosan kevés figyelmet szentelnek rá, jelentőségét nem érzékelik helyesen, ezáltal kialakulhat az ún. levegőben lógó eseménysorok érzete.

A harcmező felderítőértékelésének második lépése a terep, és úgy általában a korábban vizsgált környezet hatása a saját és ellenséges csapatok tevékenységére. A hadtörténészek számára kifejezetten fontos lépés, mert jórészt a térképi adatbázisok elemzésére épít, amelyek viszonylag könnyen hozzáférhető és kutatható formában rendelkezésre állnak, így a befektetett energia relatíve gyorsan megtérül. A térképek minősége az elemzések sikerességét nagyban befolyásolja. Egy pontos, modern, katonai felhasználásra készített térkép elemzése során olyan többletinformáció juthat a kutató birtokába, amely a vizsgált korszak parancsnokainak döntéseit és törzsük tervezőmunkáját is befolyásolta.¹⁷ E szempontok alapján tehát a térképek az összecsapások mikéntjét kutató hadtörténész számára forrásértékű dokumentumok, azok szakszerű elemzése pedig elengedhetetlen (megjegyzendő, hogy a hadtörténeti munkák váltakozó minőségű és mennyiségű, de sokszor elégtelen térképi melléklettel jelennek meg).

¹⁶ Ugyanitt határozza meg azt a területet, amely már az alegység/egység tevékenységi területén kívül esik, de amit a parancsnok tűz- vagy egyéb eszközeivel még elér, és az ottani eseményeket befolyásolni képes (Area of Influence), valamint azokat a részeket, ahol a lezajló események a saját erők tevékenységére hatással lehetnek, így arról különböző információk begyűjtésére van szükség (Area of Interest). Ezeknek a rekonstruálása érdekes lehet – amennyiben az alegységek kapott feladatával a kutató tisztában van –, ugyanis segíthet az egyes, esetleg korábban alakulatokhoz nem köthető tűzcsapások (pl. tűzérzés esetén), hatások, manőverek azonosításában, esetleg a felderítőerők elhelyezkedésének vizsgálatakor, az erőkifejtések, feladatok irányának beazonosításakor.

¹⁷ Ugyanígy fontos tényező az időjárás előerőre, műszerekre, technikára és repülőeszközökre gyakorolt hatásának értékelése. Ehhez egyfelől ismerni kell a vizsgált időszak részletes időjárását, másfelől pedig a haditechnikai eszközök alkalmazhatóságának tűréshatárait.

Az IPB folyamata során a felderítőtszrt nemcsak a térképet vagy az egyéb forrásokat elemzi, hanem a felderítőrendszert is úgy építi ki, hogy az illeszkedjen a terep és a tervezett művelet sajátosságaihoz, így – a hadtörténnel szemben – azonnal a legfrissebb információk állnak rendelkezésére. A katonai értékelő a terepet a láthatóság és a fegyvertípustól függő kilövés, a járhatóság, a legfontosabb, ún. kulcsterületek elhelyezkedése, a természetes és mesterséges akadályok és azok rejtőképessége alapján értékeli.¹⁸

Ezeket a faktorokat mind elemzi, majd fölviszi egy föliára a teljes terület értékelését. Az így készült produktum a kombinált akadályvázlat, amely tartalmazza a tevékenységet a teljesen vagy csak részben korlátozó elemeket (domborzat, vízrajz, növényzet). Ezt lehet igény szerint kiegészíteni a kulcsterületek ábrázolásával (bármi lehet, amelynek birtoklása előnyhöz juttatja az egyik felet a harcban – ezek elhelyezkedése szintén meghatározza a kötelékek tevékenységét), illetve az előrevonási útvonalak (és az ezeken lévő esetleges mozgást korlátozó részek) kijelölésével. A doktrínák és szabályzatok meghatározzák, hogy milyen széles terepszakaszt foglalhat el az adott alegység, így a mozgási folyosók azonosítása alapján következtetni lehet arra, hogy milyen típusú és nagyságú kötelékek, bizonyos határok között milyen sebességgel és milyen irányban mozoghatnak az adott területen. Ezeknek az adatoknak együttes ismeretében a hadtörténnel is kizárhatja azokat a forrásokban előforduló, a szubjektív érzékelés tévedéseiből,¹⁹ vagy szándékos torzításból fakadó esetleges hibákat, amelyek téves következtetés levonásához vezethetnek. A hadtörténeti munkákhoz, különösen a műveletek vizsgálatával foglalkozó művekhez a térképi támogatás elengedhetetlenül fontos. Úgy elkészíteni egy összecsapás feldolgozását, hogy a kötelékek nincsenek, vagy csak pontatlanul, elnagyoltan jelennek meg vizuálisan ábrázolva, a terepértékelésből adódó összefüggések feltárásának hiányát feltételezi, és ez súlyos hiba bármilyen szintű és minőségű műben.

Az IPB harmadik lépése az ellenséges erők felépítésének, eljárásainak és képességeinek kérdéskörével foglalkozik. A hadműveletek történetének vizsgálatával komolyan foglalkozók ezt a lépést mindig elvégzik – így most csak a leggyakrabban használt módszerek és az IPB lépései közti eltérésekre hívom fel a figyelmet. A szemben álló erők elemzése jó esetben mindig megtörténik, sőt kellő hangsúlyt is kap a hadrendek bemutatása, ugyanakkor az adott összecsapásra vonatkozó harcrendek már jóval kevesebbszer kerülnek elő, pedig fontosságuk talán még az előzőnél is nagyobb. A felderítő elemző-értékelő módszer az erők bemutatására és vizsgálatára is tartalmaz egy útmutatót, hogy semmilyen fontos szempont ne maradjon ki (az több ponton eltér a hadtörténeti művekben előforduló, többségében szöveges leírások gyakorlatától). A felderítőértékelés szinte kötelezően ábrázolja szervezeti ábrával, táblázattal az erőket, illetve a harceljárásokat is grafikusán mutatja be. Ez sokszor kimarad a hadtörténeti művekből, pedig személtető ereje sokkal nagyobb, mint a pusztá leírásoké.²⁰ A rajzok elkészítésével kizárható, hogy eltérés legyen az IPB második lépésében becsült ellenséges alegységek mozgása és a szabályzatban meghatározott harceljárásaik között. Ezenfelül még hangsúlyos az erők képességeinek ismertetése, az előnyök és hátrányok kiemelése, valamint

¹⁸ SMARTbook: 3-16–3-17. Ez az OCOKA vagy OAKOC az angol elnevezésekből alkotott mozaikszó, amely az Observation and Fields of Fire, Avenues of Approach (AA), Key Terrain, Obstacles, Concealment and Cover rövidítése.

¹⁹ Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. 122.

²⁰ Ugyanígy érdemes végiggondolni, hogy mennyivel másabb képet ad, ha a pusztá veszteségadatokat továbbvizsgálunk – azaz a vizsgált alegységek, egységek harcértékét vagy annak változását százalékban, illetve képekben (a szervezeti ábrán áthúzott járműsziluettek stb.) adjuk meg. Jóval érthetőbb, áttekinthetőbb, gyorsan értelmezhető képet kapunk a szemben álló felekről ezáltal, mintha csak számsorokat látnánk – a vizualizáció szerepe itt is nagy, de nem helyettesítheti a pontos, forrásalapú munkát, inkább annak kiegészítésére szolgál.

az ezek alapján kijelölt nagy értékű célok megállapítása is. A hadtörténésznek is kötelessége, hogy a rendelkezésére álló adatok alapján elvégezze ezt az értékelést, a súlyozást, hogy ily módon megállapítsa a harcoló felek erősségeit és gyengeségeit²¹ – az adatok pusztá felsorolása nem lehet elégséges, hiszen az nem több, mint a forrásokban közöltek egyszerű átvétele, igazi, önálló szellemi munkát nem jelent.

Az IPB utolsó, negyedik lépése a hadtörténész számára kevésbé érdekes, hisz ő már tisztában van az események végkimenetelével. A felderítő törzsmunkát végző tisztnek azonban a folyamat egyik legfontosabb lépését jelenti: az ellenség cselekvési változatait dolgozza ki ekkor. Az IPB utolsó pontja az ellenség legvalószínűbb, legveszélyesebb és egyéb cselekvési változatainak megállapítására koncentrál, az egyes cselekvési változatok²² céljait, erősségeit és gyengéit elemzi részletesen. Ezek alapján épül föl az a felderítőrendszer, amely azokra a térségekre koncentrál, amelyek elárulhatják az ellenség aktivitását, ezáltal fölfedhetik, hogy melyik valószínűsített cselekvési vázlat szerint tevékenykedik. A hadtörténész számára a források szolgálhatnak elégséges információval a felek eredetileg tervezett tevékenységéről, illetve természetesen a végállapot, döntési pontjait már ismert, ezért az IPB negyedik lépésének elvégzése nem szolgálhat túl sok olyan adalékkal a kutatásokhoz, amely megérné az egyébként nagy időbefektetést. Az egyetlen olyan pont, amely a hadtörténeti kutatásokhoz felhasználható, az a cselekvési változatokhoz köthető hadijáték, az egyes események, mozgások, harcok modellezésére szolgáló szimuláció. Ennek célja, hogy felmérje az erőviszonyokat, menet közben ábrázolja az eljárásokat, és ezáltal segítséget nyújtson a hatékonyabb tervezésben, szinkronizálásban. A hadijáték tehát egyfajta különleges modellezési eljárásként egyes esetekben a kutató segítségére lehet.

ÖSSZEGZÉS

A hadtörténettel foglalkozóknak nem szabad elfelejteniük, hogy a diszciplína egyszerre tartozik mind a történet-, mind a hadtudományhoz, így kutatási céljaik elérésével mindkét tudományterületet gazdagítják – cserébe bármelyiknek a módszertanát felhasználhatják vizsgálódásaik során.²³ A kutatónak kötelessége, hogy legalább annyira jártas legyen az egyikben, mint a másikban; szinten tartott, naprakész ismeretek birtokában pedig az olyan kérdéseket, amelyeket az egyik tudományos terület eljárásaival nem tud megválaszolni, a

²¹ Ez az ún. Warfighting Functions (WFF) alapú elemzés (a magyar nyelvben még nincs rá szakkifejezés – tulajdonképpen az egyes szakterületek, a harc megvívásához kialakított feladatkörök alapján történik az egyes eszközök, járművek, erőforrások csoportosítása). A fenti szempontok szerint a szárazföldi műveleteknél általában a Movement/Maneuver (M2), Mission Command (MC vagy C2), Intel, Fires, Protection, Sustainment a fő csoportok – a harcoló felek ezek alapján történő összevetése az értékelés fontos lépése.

²² SMARTbook: 3-28–3-34. Ezek a Course of Actionok (COA), amelyek az ellenség várható tevékenységének „megjósolására” (melyik a legvalószínűbb, melyik a saját erőkre legveszélyesebb stb.) tesznek kísérletet. A teljes IPB-folyamat célja, hogy a felderítő tiszt az értékelése és elemzése során a várható ellenséges aktivitás irányát és célját, végállapotát előre vetítse, ezáltal lehetőséget biztosítson a saját erőkre, hogy az összes eshetőségre hatékonyan felkészülhessenek. Ebben a lépésben is több olyan fólia készül, amely nagy fontosságú a művelettervezés, döntés-előkészítés és -támogatás során. Többek között ekkor jelölik ki azokat a területeket, amelyek (amennyiben az ellenség tevékenysége során érintette azokat) a felderítő számára előre jelzik a további tevékenységét (Named Area of Interest –NAI).

²³ Orosz Zoltán altábornagy–Padányi József dandártábornok–Resperger István ezredes–Szenes Zoltán ny. vezérezredes: Fókusz és együttléműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle, 144. évfolyam, 2016/3 szám, 3–19. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3..pdf (Letöltés időpontja: 2016. 12. 28.)

másik módszereivel megteheti. Ez egy olyan előny, amely sajátosan jellemzi a hadtörténeti kutatások egészét, azokról lemondani pedig véték volna.

Az IPB lépéseinek ismerete tehát hasznos a hadtörténeti kutatások szempontjából, még ha annak sikeréhez az egyes lépések eltérő módon is járulnak hozzá. Mint látható, a hangsúly az első két lépésen van, míg a harmadik elvégzését a hadtörténészek apró eltérésekkel, de többségében eddig is végrehajtották. Ebből a nézőpontból látható, hogy a harcmező felderítőértékelése mint komplex folyamat, egyfajta útmutató a vizsgálandó témák megközelítéséhez; egy olyan részletes felsorolás, amely garantálja, hogy a kutató minden olyan földrajzi, meteorológiai és társadalmi vonatkozású tényezőt érint, amely az adott összecsapással vagy művelettel kapcsolatos, azzal kölcsönhatásban volt. A környezet műveletekre gyakorolt hatásának vizsgálata mellett el kell végezni a másik oldalt, tehát a műveletek környezetükre való hatásának elemzését és értékelését is. Az első lépés inkább a téma általános vizsgálatához, a szerteágazó kutatás kérdéseinek rendszerezéséhez hasznos, és biztosítja, hogy magának az összecsapásnak az elhelyezése megtörténik a fizikai környezetében. Így kizárható, hogy a katonai műveletek úgy jelenjenek meg, mintha egy mindentől elzárt, lakatlan területen zajlanának, és semmilyen következménnyel nem járnának például a gazdaság vagy a társadalom elemeire.

A második lépés a terep elemzéséhez nyújtott útmutatóval és a földrajzi, valamint mesterséges tér műveletekre gyakorolt hatásának értékelésével szerzett eredményekkel járul hozzá a hadtörténeti kutatásokhoz. Ez a lépés a források (például térképek, harcmező bejárása, szemrevételezés) hozzáférhetőségének függvényében járhat pontos eredményekkel – a terep domborzata és vízrajza történelmi távlatokból nézve is nagyjából állandó, de a növényzet és az infrastruktúra folyamatosan változik. Általánosságban elmondható, hogy a kartográfia és a geográfia fejlődése során, a földrajzi ábrázolások elkészítésekor a térképészettel foglalkozók mindig igyekeztek a tudományuk aktuális módszertana szerint, a lehetséges legpontosabban ábrázolni a terepet; ez az általános igyekezet biztosítja a források viszonylagos objektivitását. A modern, katonai felhasználásra szánt térképek megjelenésével pedig a torzítás, szándékos vagy véletlen tévedés esélye nullára csökkent, így a források azon ritka csoportjába tartoznak, amelyek teljesen objektívek és megbízhatók, szinte csak az elkészítésükkor alkalmazott eljárás szakszerűsége korlátozhatja felhasználhatóságukat. Az IPB univerzális lépései ettől függetlenül végrehajthatók bármilyen korszak műveleteinek elemzéséhez, nem kizárólagosan csak a modern kor összecsapásainak vizsgálata során, bár a folyamat sikeres végigvitelét az új, részletes katonai források csak megkönnyítik, de nem jelentik automatikusan sikerének kizárólagos feltételét.²⁴ Az összecsapások, műveletek helyszínét jelentő földrajzi tér ábrázolása, a harcoló felek eljárásainak térképen történő részletes, vizuális megjelenítése felfedhet több olyan metodikai, esetleges figyelmen kívül hagyásból, félreértelmezésből fakadó hibát, amelyek egyébként rejtve maradnának. A terep ismerete segíthet a források pontatlanságának kiszűrésében, ezáltal a forráskritika elvégzésében is. Az IPB második lépése pedig biztosítja, hogy a kutató egy jól bevált, teljes körű elemzésre és értékelésre épülő módszer szerint vizsgálhassa meg a terep sajátosságait.

²⁴ Maj. Jonathan T. Neumann: The Military Decision Making Process and the Battle of the Little Bighorn. United States Marine Corps Command and Staff College, Marine Corps University, 2001. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a401568.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 12. 28.) A diplomamunka jó példája egy 19. századi eseményre visszafelé elvégzett törzsmunkának, amely természetesen tartalmazza az MDMP részét képező IPB-t is, egyben bemutatja a hadtörténelem univerzalitásával kapcsolatos amerikai katonai felfogást is.

A felderítő törzsmunka tehát a harcászati-hadművelési szintű katonai összecsapások és műveletek vizsgálata során jelenthet segítséget a kutató számára; jellegénél fogva az információk megszerzésére, azok elemzésére és értékelésére koncentrál. A hadtörténet és általában a történettudomány klasszikus, forrásokra építő módszertanát ezáltal kiváltani nem tudja, azonban az értelmezések során alternatív módszert jelenthet, szempontrendszerénél fogva pedig segíthet felfedni azokat a hiányosságokat, amelyeknek beazonosítása a kutatómunka sikerességére hatással lehet. Az IPB erénye, hogy bár időigényes tevékenység, de teljes körű vizsgálatra készíti a kutatót, és nagy hangsúlyt fektet a terep értékelésére. Az eljárás maga nagyban támogatja a térképi, vázlatos és grafikus ábrázolások elkészítését, amelyek a műveletek vizuális megjelenítésével jelentenek segítséget a kutató számára, és adott esetben biztosítják a pontatlanságok kiszűrését. A vizuális ábrázolások egyben segítik a hadtörténet iránt érdeklődők számára a témában való könnyebb eligazodást is, ezen keresztül tehát felhasználhatók a tudományág eredményeinek további népszerűsítésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ATP 2-01.3/MCRP 2-3A. Intelligence Preparation of the Battlefield/Battlespace. 2014.
- FM 2-01.3/MCRP 2-3A. Intelligence Preparation of the Battlefield/Battlespace. 2009.
- Gyáni Gábor: *A csatatörténettől a történelem terhéig*. Hadtörténelmi Közlemények, 2007. 2. szám
- Gyáni Gábor: *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások*. Hadtörténelmi Közlemények, 2006. 1. szám.
- JP 2-01.3, Joint Intelligence Preparation of the Operational Environment, 2014.
- Juhász Attila: *Hadtörténeti folyamatok rekonstrukciója távérzékelés és térinformatika segítségével*. PhD-értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőmérnöki Kar, 2008.
- Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szakutasítás. MH, 2013.
- Neumann, John. T.: *The Military Decision Making Process and the Battle of the Little Bighorn*. United States Marine Corps Command and Staff College, Marine Corps University, 2001. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a401568.pdf>
- Orosz Zoltán: *A Magyar Honvédség kutatóhelyeinél folyó tudományos tevékenység 2014–2015-ben*. Hadtudományi Szemle, 2015. VIII. évfolyam, 4. szám, http://epa.oszk.hu/02400/02463/00029/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_04_178-191.pdf
- Orosz Zoltán–Padányi József–Resperger István–Szenes Zoltán: *Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai*. Honvédségi Szemle, 144. évfolyam, 2016/3. szám, http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3..pdf
- Szántó Mihály: *A hadtörténelem tanulmányozásának buktatói*. Hadtudomány, 1997. 1. szám.
- The Battle Staff SMARTbook. Guide to Designing, Planning & Conducting Military Operations. Fourth, Revised Edition. Lightning Press, Lakeland, 2012.
- Veszprémy László: *A helyét kereső hadtörténetírás. Nemzetközi és hazai tapasztalatok*. Aetas, 2010, 4. szám.

AJÁNLOTT IRODALOM

- Labanca, Nicola: *Development and change in the writing of military history from WWII to the present*. http://www.icmh.info/assets/userFiles/Ablage/Texte/Labanca_Military_History.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 12. 28.)